

PREPREKE NA PUTU DOBROSUSJEDSKIH ODNOSA IZMEĐU BiH, SRBIJE, CRNE GORE I RH- istinsko suočavanje s prošlošću

Raspad Jugoslavije i krvavi ratovi vođeni u Hrvatskoj i BiH (ne treba zaboraviti ni Sloveniju, ali srećom po Slovence ratna su zbivanja, razaranja, uključujući i broj žrtava ipak bila znatno manja nego u RH, a o BiH da se i ne govori) na svim su stranama ostavili razoran pečat i mnoge rane i usprkos protoku vremena (još uvijek) nisu zaliječene. Ne zaboravimo: radilo se, koliko o oslobodilačkim ratovima, jednako toliko i o tragičnom građanskom ratu iz kojeg nitko, ama baš nitko nije izašao čist. Izvorište i početak rata nisu sporni, ali krug se ne iscrpljuje i ne zatvara samo s Miloševićem i njegovim falangama kao najvećim, ali ne i jedinim krivcima. Stoga, pričati o tome tko je više ili manje kriv za sve te strahote, nakon svega više naprosto nema smisla (barem ne za mene), jer kada su po gradu u kojem živim (Osijek) „rokale“ srpske granate, a to je trajalo gotovo godinu i pol dana, svaki dan, naravno da ste bijesni na „Srbe“, jer ste uplašeni, slabiji i nemoćni, ali jedino što znam, znam da nikada nisam mrzio; možda je i razlog što mi nitko blizak u obitelji nije tijekom rata stradao, za razliku od Drugog svjetskog rata gdje su mi dva strica i majka bili zatočeni u Jasenovcu i čudom se spasili. Majka razmjenom grupe partizanskih žena za zarobljene njemačke oficire, jedan stric bijegom u partizane, dok je drugi proveo čitavo vrijeme rata u logoru i ostao je živ, vjerojatno stoga jer nije bio ni Srbin, ni Židov, već Slovak koji je imao zlatne zanatlijske ruke, a takvih je u logoru uvijek nedostajalo. Ali, čim je rat svršio, sa porodicom se odselio u Slovačku i kada sam ga 1968. godine, na proputovanju u Prag (gdje sam se 22. kolovoza probudio sa pogledom na sovjetske tenkove na gradskim ulicama) prigodom posjeta u njegovom domu u Bratislavi upitao kako mu je to bilo u Jasenovcu, jednostavno o tomu i nakon toliko godina nije mogao govoriti; samo dobro pamtim da mi je rekao kako će se sve to što se zbivalo, taj strašni bratoubilački rat u Jugoslaviji ponoviti. Naravno, kao tada nadobudni student filozofije u Zagrebu, sa iskustvom sudjelovanja u studentskom buntu, mislio sam kako je nemoguće da se takvo što desi u „mojoj“ zemlji i da stric već u poodmaklim godinama ne zna što priča. Bože, kako sam bio glupav i koliko je stric bio u pravu, ali iz ove se kože nažalost nema kuda. A, zašto sve ovo pričam, jednostavno stoga što mislim da korijeni našeg zajedničkog zla leže u ipak ne tako davnoj prošlosti koju smo naslijedili, s kojom se nismo znali nositi, ili barem ne na pravi način i za koju i danas plaćamo danak, do jučer u krvi, a sada u mržnji, sukobima, nacionalističkim (ksenofobijama, vjerskim isključivostima, kulturalnim netrpeljivostima raznih oblika i sadržaja, ambicijama da tuđe prisvojimo, domesticiramo, ili ako to ne ide, onda s prezirom i gađenjem odbacimo kao manje vrijedno itd. A, razne priče kojima sve te naše mitove, nacionalističke kultove i stereotipe želimo opravdati, preglasiti, istaknuti da nas u odnosu na druge čini boljim i vrednijim puke su tlapnje s kojima se svaka strana za sebe mora otvoreno, pošteno i iskreno do kraja suočiti, (samo)kritički propitati, a to je uvijek mučna i tegobna misija za koju treba imati snage. A, tako nam često izostaje. Stoga moram naglasiti kako ću o pitanjima suočavanja s prošlošću govoriti isključivo iz hrvatske perspektive, jer o onome što se zbivalo u BiH, Srbiji, kasnije na Kosovu nemam neposredno iskustvo (iako sam posjetio ratno Sarajevo u proljeće 1994. godine i proveo u njemu jedan tjedan, po raznim osnovama, sedam nezaboravnih dana ponosa i straha), ali nakon života pod neprestanim granatiranjem od strane JNA i srpskih paravojskih postrojbi (najviše Arkanovaca) u ratnom i opkoljenom Osijeku (1991.-1992.) svako teoretiziranje o tim stvarima mi se već odavno smučilo, naprosto je lažno i licemjerno, uostalom kao i svako kvaziintelektualno nadigravanje

kako bi u „tim poslima“ pokazali da smo pametniji, informiraniji, načitaniji od sugovornika. I da bolje i dalje od drugih vidimo, ono o čemu stvarno pojma nemamo. Suočavanje s prošlošću, obračun sa povijesnim revizionizmom, prije svega je pitanje morala, civilizacijsko pitanje, mjera ljudske humanosti i pristojnosti. Stoga, početak i kraj svih naših priča mora se, barem u ovom našem kontekstu potražiti i naći u simbolima i narativima antifašizma, u najširem smislu riječi, a unutar tog ogromnog dijapazona smješteni su svi ostali silni pojmovi i sadržaju koji su na različite načine, često i bez vlastite krivnje obesmišljavali naše živote podvrgavajući ih voluntarizmima različitih vrsta, od kojih je onaj najčešće spominjani, tj. nacionalistički, šovinistički tek vršak velike sante leda koja pluta ispod površine mora bezumlja. Nalik je čuvenoj pjesmi židovskih boraca tijekom ustanka u Varšavskom ghetu 1943. godine („Zog nit keymol“), koja svršava stihovima: „Ova je pjesma napisana krvlju, a ne olovkom

To nije melodija koju pjevaju ptice u divljini

Ovu su pjesmu pjevali ljudi usred zidova koje su rušili

Ljudi s revolverima u rukama“.

Antifašizam je trajna vrijednost, koja se danas nastoji s pozicija desničarskog klerofašizma i ekstremizma posvema devalvirati, ali ne argumentima, već (ne)vješto skrojenim etiketama kojima se nes(p)retno ekvilibrira sa istinom i činjenicama, pretvarajući ih tako u revizionističku i populističku bujicu laži, a sve s jednom jedinom nakanom: difimirati i tako oslabiti kolektivno antifašističko pamćenje i u konačnici poražene fašističke snage zla pretvoriti u žrtve i stvarne povijesne pobjednike. Naravno, pri tomu što je moguće više i bestijalnije uniziti sve one koje se tomu suprotstavljaju, jer prksno upozoravaju kako grlati antikomunisti žele revidirati povijest antifašizma izjednačavajući ga sa staljinskim i dogmatskim komunizmom, zataškavajući vlastite zločine. I uistinu, komunizmu i komunistima se može puno toga prigovoriti, sami su počinili brojne grijehe i zločine, ali treba biti pošten pa reći i to: komunisti su, ma što o tome mislio bilo tko, najviše doprinijeli pobjedi nad fašizmom i u borbi protiv fašizma su podnijeli najveće žrtve. Bez njih i njihova doprinosa, nacifašizam ne bi bio poražen. Ali, kako vidimo ta pobjeda nije bila konačna; zar je moguće da se nakon svega pokazala Pirovom? Usprkos svemu opet dižu glavu, a razne pojavne oblike te aždaje imali smo prigodu i na svojoj koži upoznati, kako u vlastitoj sredini, u kojoj živimo, tako i u susjeda, pa zar je onda čud(n)o da se recimo hrvatski i srpski šovinisti tako dobro razumiju, čak i poštuju, pa i onda kada se međusobno sukobljavaju, što naravno ne znači da jedan drugoga ne bi skratili za glavu, ali to ipak „po nekom drugom osnovu“. U svakom slučaju fašizam se vratio na političku scenu u novim oblicima (Umberto Eco), nizom starih tema i metoda, a najveći je problem u tomu što danas nema kao ranije snažnog antifašističkog pokreta da mu se suprotstavi. I stoga je (dobrosusjedska) zadaća ovog povijesnog trenutka, ne samo na našim, nekada zajedničkim prostorima, već i diljem svijeta: osnažiti i osmisliti nove antifašističke snage i vrijednosti, u protivnom svijet opet srlja u novi veliki bezumni rat, žižak je bio potpaljen u Jugoslaviji, srećom, usprkos silnim žrtvama i razaranjima (simboli Vukovar i Srebrenica) nije se zapalio, ali Ukrajina nas upozorava kako se povijest nepodnošljivom lakoćom može ponoviti. Sada i kao farsa, ali i kao tragedija A, svaki je čovjek „lipote žedan, ljubavi gladan“, kako kaže jedna prekrasna, elegična dalmatinska šansona, sposoban i spreman i za najviše uzlete duha, ali i (češće) za najveće zločine i najprljavije gadosti, sve ovisi samo o tomu kojim putom, na koji način želi ostvariti snove o kojima pjeva. Kako to prepoznati na vrijeme, vječno je pitanje bez odgovora.

Bosna i Hercegovina, 30 godina od potpisivanja Daytonskog sporazuma

Vrijeme u BiH kao da je u političkom smislu stalo, iako je prošlo 30 godina od potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma koji je u toj zemlji bremenitoj ogromnim problemima spriječio daljnja strašna ratna razaranja i međunacionalne krvave obračune u mentalnom se pogledu suštinski malo ili gotovo ništa nije promijenilo. Iako takvo stanje „zamrznutog konflikta“ nikome ne odgovara, jer onemogućava stvarni društveni i ekonomski, zapravo normalni razvoj zemlje, vladajuće se entitetske, nacionalistički strukturirane elite, uz manja odstupanja, usprkos svemu međusobno podržavaju (i dobro razumiju), a u tomu imaju potporu raznih bitnih međunarodnih faktora, tzv, garanta mira i stabilnosti koji u i preko BiH međusobno nastavljaju voditi svoje „ratove“, dakle daleko više računa vode o vlastiti interesima, no o interesima zemlje za koju su pred međunarodnim forumima i zajednicom preuzeli obvezu da je štite i pomognu joj u poslijeratnoj obnovi međunacionalnog povjerenja, demokratizaciji društva i izgradnji stabilnih i efikasnih političkih institucija. Dakle, danas više nego ikada ranije, jer svi moraju biti svjesni da vrijeme ne radi za BiH i njezine građane; jedinstvena, cjelovita i nedjeljiva Bosna i Hercegovina traži temeljitu preobrazbu metoda djelovanja i načina ponašanja, ali upravo unutar naglašenog okvira na koji pametni i dobronamjerni upozoravaju, a budale i zlonamjerni ignoriraju: dakle unutar „jedinstvene, cjelovite i nedjeljive“ države i zajednice sva tri konstitutivna naroda, ali i ostalih koji u njoj žive. BiH je, bez ikakvog pretjerivanja najžilaviji i najsloženiji regionalni Gordijev čvor, ali i šire međunarodne politike koji se ne može, niti ga treba rješavati zamahom maza; svako ishitreno rješenje (a bilo je i biti će i ubuduće takvih pokušaja), i to se jasno pokazalo, osuđeno je na propast i u konačnici, u nekom trenutku velikih međunarodnih kriza može voditi obnovi ratnih sukoba ili barem žestokih lokalnih, pa i oružanih konflikata, što bi bilo ravno katastrofi koja nikome dobrog ne bi donijela. Uostalom rat u BiH tijekom 90-ih godina minulog stoljeća i krvavog raspada Jugoslavije to je više nego jasno potvrdio. Ali, kao što

znamo, nikada nitko (posebice mi na „brdovitom Balkanu“) nije ništa naučio iz povijesti; pokazali smo se

kao iznimno loši đaci, ali vrsni ponavljači vlastitih grešaka i propusta. Istina „ručno“, strpljivo, demokratskim sredstvima i uz puno uvažavanje političkih oponenta ovo komplicirano odmotavanje

bosanskog Gordijeva čvora sigurno bi (pre)dugo trajalo, ali čini se da bolje alternative nema, sve su

prečice već iskušane i nijedna nije polučila očekivane dobre i efikasne rezultate. Dapače, samo su pogoršavale, već i onako tragičnu situaciju u zemlji. Međutim, pesimizam ili puke konstatacija kako je

BiH naprosto takva i od Boga zaboravljena i prokleta zemlja nemaju nikakvog smisla, naprosto jer nisu

točne i istinite; BiH može i mora bolje, za svaku situaciju postoji rješenje, samo se u sva tri entiteta treba

(uvjeren sam da i može) stvoriti kritična masa građana kojoj je dosta općeg lopovluka i javašluka, laži i

sebičnosti vladajućih nomenklatura i koja će okupiti političke, ali još i više šire (sada pasivizirane) građanski orijentirane društvene snage i tako inicirati pokret istinskih političkih i društvenih promjena u

kojima će se na pravi način respektirati i usklađivati različiti, pa i etnički i vjerski interesi i u kojima će na

prvom mjestu biti čovjek kao građanin, a ne kao Srbin, Hrvat ili Bošnjak. Tu veliku ulogu mogu i moraju

odigrati progresivne snage unutar BiH, posebice u okvirima civilnog društva (koje nije tako slabašno kako

se na prvi pogled čini), ali kojih ima i u drugim segmentima društva (dijelovi akademske, kao i vjerskih

zajednica itd.), posebice među mladima, iako su te snage i pokreti još uvijek nedovoljni, često „razmravljeni“, heterogeni, sama činjenica da postoje od velike je važnosti. Moraju (o)jačati i uz potporu

međunarodne zajednice, ali i okolnih zemalja u regiji, prije svih Srbije i Hrvatske koje ne samo da imaju

pravo, već i dužnost skrbiti o dobrobiti BiH, jer u njoj živi veliki broj njihovih sunarodnjaka. Naravno to

ovakva, prije svega Vučićeva Srbija, pa u velikoj mjeri i aktualna hrvatska vlast nikako nisu u stanju, jer se

još uvijek u dobrom dijelu političkog mainstreama ovih dvaju država zanose nerealnim nacionalističkim

resntimentima Repulike Srpske koja će s prisajediti Velikoj Srbiji, odnosno pogubnim fantazmagorijama

o Herceg-Bosni koja će, možda ne formalno, ali u svakom drugom pogledu (p)ostati integralnim dijelom

RH, što se u stvari, velikim dijelom već i ostvarilo. Faktičko stanje stvari na tom dijelu

zapadnohercegovačkog terena to nedvosmisleno potvrđuje. Ne zaboravimo, nije Haški tribunal likvidirao“ Herceg-Bosnu, ta je ideja koju je zdušno podržavao i osobno Franjo Tuđman, bila s njegove strane „ žrtvovana“ u korist rješavanja, odnosno gašenja srpske pobune u RH. Dakle, na djelu su još uvijek, više ili manje vidljive, odnosno skrivene, ali u svakom slučaju jake silnice koje dezintegriraju cjelovitu BiH i koje razvidno demantiraju puko deklarativne istupe Beograda i Zagreba kako su „ predani“ brizi za stabilnost BiH i kako time ujedno vode računa i o vlastitoj, kao i široj regionalnoj stabilnosti. Kada bi to, barem djelimice bila istina, situacija u BiH ne bi bila tako tragična, kakva jest svih ovih 30 godina. Konačno bi se svi, i u BiH, ali i u regiji morali suočiti s evidentnom činjenicom da se svijet u političkom, ali i u svakom drugom smislu suštinski izmijenio, na djelu je posvema nova paradigma, koja sa vremenima i svijetom nakon pada Berlinskog zida gotovo ni u čemu nije zajednička. Svijet prolazi ogromne, turbulentne promjene, a mi kao da to ovdje, na našim nekada zajedničkim prostorima (isključio bih Sloveniju, koja je i u Titovoj Jugoslaviji uvijek znala što hoće i znala se izboriti za svoje interes, to bi naprosto morali respektirati i ponešto od njih i naučiti) ne želimo vidjeti, odnosno ne možemo prepoznati Sada sve to o čemu sam tek ponešto natuknuo, svjestan sam, iz niza razloga nalikuje utopiji, ali iz utopije, kako nas je učio veliki filozof nade Ernst Bloch (jednako kao i teolog nade Jiirgen Moltmann) rađaju se najmoćnije humanističke ideje, samo treba uporno raditi na njima i vjerovati da su i danas moguće i da se poslužim Tertulijanovom maksimom: „Credo quia absurdum“, kao pravcem u (p)ostvarenju tog plemenitog cilja. Za BiH je ključno, barem za početak pronaći vezu, put suradnje između građanskog i nacionalnog i na sve podsmjehe brojnih profesionalnih skeptika koji će odmah čim to čuju odmahivati rukom i proglašavati to za „nemoguću misiju“, ne treba se isuviše obazirati; naravno sve korisno što se čuje sa raznih strana treba akceptirati, ali mora se poći i ići putom drugim i drukčijim od onog kojeg su trasirale nacionalističke elite, jer osim „krvi, suza i znoja“ ništa dobrog nisu donijele. Naravno, osim sebi i svojim hajdučkim družinama koje su se u općem metežu i siromaštvu sjajno snašle i postale novim krezovima našeg palanačkog, klajnbirgerskog svijeta, u kojem mase obespravljenih i

normalnim životom zakinutih Srba, Hrvata i Bošnjaka naprosto vegetiraju. O zločinima, korupciji, kriminalizaciji društava, općem urušavanju temeljnih moralni i civilizacijskih vrijednosti na svim stranama i u svim sredinama bivše nam zajedničke države neću ni govoriti, jer je to već postalo izlizano,

banalno opće mjesto naše više tegobne stvarnosti. | sve se to na svakom koraku iščekivanog i željenog

„NOVOg puta“ mora imati na umu, to je naprosto „conditio sine qua non“ bosanskohercegovačkog opstanka i kao države i kao društva.

U strogo političko-praktičkom smislu ključno je pitanje trenutka, pitanje tzv. trećeg entiteta. O tomu su

se do sada, a izvjesno je i dalje će se voditi brojne rasprave, nedavno je te teme otvorio i Max Primorac

(lik hrvatskih korijena, porijeklom iz BiH) iz Zaklade Heritage, bliskoj Trumpovoj administraciji , što su

mnogi, ne bez razloga protumačili kao „ispipavanja terena“ Bijele kuće za promjenu svoje politike prema

BiH, a koja je do sada inzistirala na strogom poštivanju sporazuma postignutog u Daytonu, u kojem je

utvrđen (do)sadašnji politički ustroj zemlje, koji je blago rečeno iznimno kompliciran, skup i neefikasan.

Koliko je zamršena upravljačka struktura u BiH jasno ilustriraju podaci kako država s manje od četiri

milijuna stanovnika ima 149 ministara u 13 vlada, po devet predsjednika i potpredsjednika, 635 članova

parlamenta itd. Je li Dayton bio samo privremena opcija kojom se spriječila daljnja eskalacija rata, a

nakon par godina ga je trebalo doraditi, odnosno mijenjati možemo samo nagađati, jer različitih izjava

po tom pitanju ima sijaset, ali činjenica je da je još uvijek na snazi (iako je postupno doradivan i prilagođavan imperativu kriza koje su ovladavale bosanskohercegovačkom scenom), da je to okvir oko kojeg se mora postići konsenzus, ukoliko ga se želi mijenjati. Do nedavno naizgled nedodirljivi čelnik Republike Srpske, Milorad Dodik kojeg je visoki predstavnik OHR-a Christian Schmidt nakon silnih natezanja ipak maknuo sa političkog trona, stalno je uznemiravao duhove pričama, ne samo o izdvajanju RS iz sastava BiH, već i o podijeli Federacije BiH na bošnj: i hrvatski dio, čemu se kao i uvijek žustro suprotstavila bošnjačka stranka, ali (samo naizgled) začudo i dio srpske oporbe u Banja Luci koja se usprotivila hrvatskom entitetu, kojem je do sada iz puko pragmatično-ideoloških razloga Dodik držao ljestve“, a o kojem ogromna većina Hrvata u Federaciji već godinama mašta i sanja. Do sada svi hrvatski pokušaji oko ideje trećeg entiteta nisu nailazili na potporu bošnjačke strane, a Amerikanci kao presudan faktor za održavanje stabilnosti „daytonske“ BiH su to rezolutno odbacivali, smatrajući da bi to vodilo novim sukobima i definitivnom rastakanju zajedničke države, što opet neskriveno zagovora i promovira Dodik i njegova družina potpomognuta Vučićevim Beogradom i idejom stvaranja „srpskog sveta“, po uzoru na putinovske košmare o „ruskom svetu“. | sada je suštinsko pitanje: jesu li Hrvati, na čelu s

Draganom Čovićem i „beha“ HDZ-om konačno dočekali pravi trenutak da ožive priču o trećem entitetu i realiziraju ga, bez oglada na sve moguće posljedice, ili su ga se zapravo odrekli i svjesni opore realnosti tu priču koriste samo kao političko oružje, taktiku u jačanju vlastitih stranačkih, predizbornih pozicija. Teško je procijeniti, vjerojatno se radi o kombinaciji postupaka i projekcija, ali bez oglada na sve treba realno sagledati kamo vode jedna i druga pozicija. Obje imaju svoje otvorene navijače i skrivene zagovornike i u Federaciji, u BiH kao cjelini, ali i u RH, EU, a kako vidimo sada i u SAD. Sudbina Daytona je danas upitnija nego jučer; u svakom slučaju taj se dokument pokazao uspješnim za zaustavljanje rata na prostorima ex-Yu, ali kao mirovni sporazum mnogi bi rekli (iznimno) loš, jer je kao osnova bosanskohercegovačkog Ustava generirao niz negativnih stvari na tamošnjoj političkoj i društvenoj sceni. Samo jedan primjer: Hrvati su frustrirani što im (i) Bošnjaci biraju člana predsjedništva BiH i stoga ogromna ih većina ne priznaje Željka Komšića za svog legitimnog predstavnika u tom najutjecajnijem političkom tijelu zemlje i traže da o svom kandidatu sami odlučuju. Ali, po postojećem Ustavu ništa oko izbora za Predsjedništvo nije sporno i tako već godinama traju trvenja između Hrvata i Bošnjaka (preciznije rečeno između HDZ-a i SDA), koji se ne žele odreći prava koje im logikom brojnijeg biračkog tijela ide na ruku, a proizlazi iz najvišeg zakonodavnog akta. Kako riješiti spor: u korist ostvarenja općeg interesa valjalo bi se izdignuti iznad osobnih, stranačkih i usko nacionalnih interesa i sukoba. A, poštivanje izborne volje drugog naroda bio bi dobar znak međusobnog povjerenja, odnosno da se iskreno žele svladati uzajamne frustracije i strahovi. Na žalost, taj test povjerenja nacionalističke elite nisu i čini se ni po koju cijenu ne žele položiti i stoga se samo po sebi nameće pitanje: što se to još u BiH mora dogoditi pa da građani shvate kako upravo kao građani moraju nešto radikalno učiniti u svoju korist. Valja podsjetiti na jedno staro pravilo Tomaša Masaryka: kada jedno demokratsko društvo ima probleme, onda ono mora ukloniti te probleme, a ne demokraciju.